

BENADRUK DE EIGENHEID VAN HET VERLEDEN

Interview met Jo Tollebeek

Eric Jorink

Vorig jaar verscheen *De toga van Fruin. Denken over geschiedenis in Nederland sinds 1860* van de Belgische historicus Jo Tollebeek (1960). In dit indrukwekkende boek, een bewerking van zijn dissertatie uit 1989, behandelt Tollebeek de geschiedfilosofische ideeën van een aantal prominente Nederlandse historici vanaf 1860. Dit was het jaar waarin door de benoeming van Fruin als eerste hoogleraar Vaderlandse Geschiedenis in Leiden de verzelfstandiging van de geschiedenis tot autonome wetenschap een feit werd.

In zijn studie gaat Tollebeek er van uit dat de geschiedfilosofische opvattingen van de door hem besproken historici niet op zichzelf stonden, maar nauw verband hielden met hun politieke en culturele overtuigingen enerzijds, en hun praktische wetenschappelijke arbeid anderzijds. Tollebeek schetst de ontwikkeling van het liberale onpartijdigheidsgeloof van Fruin en Blok, via het voorzichtige relativisme van Bussemaker naar het uitgesproken engagement van Romein en Geyl. Ofschoon biografisch van opzet, is het boek tot ongenoegen van een aantal critici geen synthese over de Nederlandse geschiedschrijving. Tollebeek behandelt op prikkelende wijze de theoretische inzichten van enkele door hem uitverkoren top-historici, en tracht hierin een lijn te ontdekken.

Tollebeek zelf studeerde geschiedenis (doctoraalscriptie over de relatie tussen joden en christenen in de late middeleeuwen) en filosofie (doctoraalscriptie over de geschiedfilosofische opvattingen van Jan Romein) aan de Katholieke Universiteit van Leuven, en schreef in drieneenhalf jaar zijn dissertatie ("de dunste ooit in Leuven verdedigd"). Op het ogenblik doceert hij op basis van een tijdelijke aanstelling politieke theorie van de Nieuwste Tijd aan dezelfde universiteit. *Groniek* reisde naar België, en sprak met hem over zijn boek, Nederlandse historici en zijn eigen geschiedfilosofische opvattingen: "Sociologen en politicologen zijn veel beter dan historici in staat het heden te verklaren. Een goede historicus is een soort historicist, en benadrukt het vreemde van het verleden".

- *Hoe komt een Belgisch historicus erbij om een dissertatie over Nederlandse historici te schrijven?*

- Toen ik na mijn afstuderen kon promoveren moest ik kiezen tussen geschiedenis en filosofie: het werd dus een geschiedfilosofisch onderwerp. Mijn dissertatie was oorspronkelijk opgezet als een biografie van Jan Romein, maar na een tijdje heb ik het onderwerp verbreed omdat ik de figuur Romein wel interessant vond, maar niet boeiend genoeg om me er vier jaar ten volle mee bezig te houden.

Ik was altijd al geïnteresseerd in het denken over geschiedenis. Tegenwoordig is het een autonome discipline, die in speciale instituten bedreven wordt, en eigen vaktijdschriften en klassiekers heeft. Dat was 150 jaar geleden niet zo. Je kon toen niet afzonderlijk geschiedenis gaan studeren, want het vak was verbonden met theologie, politiek en letterkunde, en had geen eigen hoogleraren of infrastructuur. In mijn disseratie wilde ik de ontwikkeling van toen naar nu schetsen, te beginnen met Fruin. Waarom Nederland? Op dit moment is er in Nederland op het gebied van de theoretische geschiedenis een grote voorsprong ten opzichte van België; er bestaat een reeks handboeken, het vak is een verplicht onderdeel van de studie, het heeft een eigen tijdschrift, enzovoort. Je hebt ook meer dan in België de traditie dat een nieuwe hoogleraar in zijn oratie zijn ideeën over het vak uiteenzet - er is dus meer bronnenmateriaal. Daarbij komt nog dat het archiefmateriaal in Nederland veel beter toegankelijk is dan in België. Het is voor dit onderwerp zeer belangrijk dat je archiefonderzoek doet, en ongepubliceerde aantekeningen, briefwisselingen en dergelijke bekijkt. Ideeën hebben de neiging zich te presenteren als een soort abstract en universeel iets; alsof een objectiviteitstheorie als die van Fruin in willekeurig welk land of welke tijd had kunnen ontstaan. Het wordt pas interessant als je op zich niet onjuiste maar clichématige uitspraken als "de feiten zijn dood en stom" kunt verbinden met de gevechten die daar achter zitten, met een bepaalde vorm van historische praktijk of met bepaalde cultuur-historische debatten. Als je bijvoorbeeld Huizinga's kritiek op de historische bellettrie in verband kunt brengen met zijn cultuurkritiek van de jaren '30. Ik had ook een boek kunnen schrijven over de geschiedfilosofische ideeën van Pirenne, maar uit praktische overwegingen heb ik dus voor Nederland gekozen.

- *Je krijgt de indruk dat het vooral buitenlanders zijn die synthetische werken over de Nederlandse geschiedenis schrijven. Jonathan Israel, Simon Schama, Jo Tollebeek...*

- Het is een beetje een mythe die door journalisten in stand wordt gehouden. Maar het is ongetwijfeld waar dat je als buitenstaander iets meer lef hebt. Toen ik in het begin met Nederlandse hoogleraren als Brands, Von der Dunk of Den Boer ging praten zeiden ze: "maar jongen, je moet dat niet doen, het is gewoon teveel". Zij kennen natuurlijk de enorme hoeveelheid literatuur die er over bijvoorbeeld Huizinga of Romein is, zodat ze ook voorzichtiger zijn. Het grote voordeel van een buitenstaander is dat je vaak niet weet waar je aan begint. Je wordt minder gecontroleerd door het academisch milieu. In België liet men mij maar m'n gang gaan, ze dachten "het is een Nederlands onderwerp, dus ongevaarlijk", en in Nederland werd ik vriendelijk ontvangen, ook omdat ik buitenlander was, dus geen concurrent. Je kunt op die manier ongestoord je gang gaan. Iemand als Schama heeft daar ook van geprofiteerd: zijn boek zou niet met zo'n enthousiasme geschreven zijn als hij van alle ins en outs op de hoogte geweest was.

- *Uw boek is over het algemeen lovend besproken, hoewel er kritiek was op de manier waarop u historici geselecteerd hebt. Pim den Boer viel nogal over het feit dat u uitsluitend niet-confessionele hoogleraren behandelt, waardoor*

belangrijke figuren als Groen van Prinsterer, Acquoy of Rogier buiten beschouwing blijven.

- Je moet heel goed het perspectief bekijken van waaruit dit boek geschreven is. Als je historici en hun werk wilt bestuderen kun je grofweg op drie manieren te werk gaan. Je kunt een historiografische invalshoek nemen, en bijvoorbeeld een aantal thema's als continuïteit of discontinuïteit bespreken. Dat is wat iemand als Blaas doet. Dan kun je de methode van de mentaliteitsgeschiedenis kiezen, met een meer sociologische of bibliometrische aanpak, zoals Den Boer gedaan heeft voor Frankrijk. Je neemt dan alle historici, niet alleen de universitaire top laag, en je kijkt naar hun productie, oplage, budget etcetera. Dat heb ik niet willen doen, en vandaar misschien Den Boer's kritiek. Hij verwachtte waarschijnlijk een boek over Nederland dat naast het zijne gelegd kon worden. Dat was niet mijn bedoeling. Ik koos voor een derde invalshoek, namelijk het standpunt van de intellectuele geschiedschrijving, waarmee je de ontwikkeling van de ideeën over geschiedenis beschrijft. Dat is een aristocratisch standpunt ten opzichte van de veel meer democratische mentaliteitsgeschiedenis, want ik geloof dat de historici die ik heb gekozen het meest diepgaand hebben nagedacht over hun vak. De vraag is nu natuurlijk of er door het weglaten van confessionele historici geen lacune in het boek zit. Nuyens en de opkomst van de katholieke historiografie behandel ik echter wel, evenals Fruin's reactie daarop. Daarna heb ik niet meer over Rogier willen spreken, omdat ik hem niet interessant genoeg vind om te behandelen. Het hele probleem van geloof en wetenschap komt in wezen neer op dat van het engagement, waar ik door de behandeling van Rogier's generatiegenoten Romein en Geyl al uitvoerig op ingegaan ben. Ik denk dat Romein en Geyl geschikter waren om te behandelen, niet alleen omdat ze volgens mij veel diepgaander over geschiedfilosofische vraagstukken nadachten, maar ook omdat ze met elkaar in conflict zijn gekomen. Hetzelfde geldt voor Groen. Ik vind dat het gedachtengoed van Fruin veel interessanter is om uit te werken, ook in zijn relatie tot confessionele historici. Bovendien vallen confessionele historici buiten het kader van het boek, omdat ik ervan overtuigd ben dat de lijn in de ontwikkeling van het denken over geschiedenis - de titel *De toga van Fruin* geeft het al aan - een ontwikkeling is vanuit de liberale wetenschapsopvatting. Ik wil niet zeggen dat mijn methode beter is dan die van Blaas of Den Boer, hij is alleen anders, en in die zin kun je ze ook moeilijk met elkaar vergelijken.

- *Denkt u dat de door u gehanteerde methode de meest geschikte is om geschiedfilosofieën te analyseren?*

- Nu, één ding moet duidelijk zijn, namelijk dat ik in mijn boek niet expliciet een eigen geschiedtheorie uiteenzet. Wat ik heb willen vermijden is wat er met de bespreking van de geschiedfilosofische opvattingen van bijvoorbeeld Huizinga of Romein zo vaak fout is gegaan. Je hebt globaal gesproken twee verkeerde houdingen om geschiedtheoretische ideeën te bespreken. Stel, je neemt de opvattingen van Huizinga, die in het verleden vaak besproken zijn alsof ze volledig op zichzelf stonden, alsof het bijdragen waren tot een zelfstandige filosofie. Deze overschatting van de draagwijdte van die ideeën

zou je de maximalistische houding kunnen noemen. Daar tegenover staat de minimalistische houding van mensen die zeggen: "ach ja, die geschied-theoretische ideeën, dat is eigenlijk niet veel zaaks, dat waren maar verplichte nummertjes, die geen enkele waarde hebben gehad." Ik denk dat je tussen die twee een middenweg moet vinden. De geschiedfilosofische opvattingen van Nietzsche zou ik een grotere autonomie willen toekennen dan die van bijvoorbeeld Kernkamp. Je moet de ideeën in hun context bestuderen, maar ook op zichzelf, in die zin dat je moet wijzen op interne inconsistenties. Iemand als Blok zei bijvoorbeeld rond 1880 iets anders dan rond 1900. Ik signaleer die tegenstrijdigheid en vraag me af: "wat zit daar achter?" Vóór in het boek staat niet voor niets een motto uit Foucault's *L'ordre du discours*: "...omdat we, dwars door al die woorden heen, waarvan het gebruik al lang de scherpe punten heeft afgevild, gevechten, overwinningen, wonden, overheersing en dienstbaarheid vermoeden". Het is zoals ik daar net al zei: die theorieën lijken allemaal zo universeel, zo tijdloos, maar zijn dat natuurlijk niet. Mijn boek bevat geen zuivere geschiedtheorie en is moeilijk classificeerbaar. De visie die ik op de historische praktijk heb is er niet expliciet in uitgewerkt, maar kun je er wel uithalen. Het is een open studie. Er worden allerlei verbanden in gelegd tussen enerzijds de geschiedtheoretische concepties van historici, en anderzijds hun historische praktijk, hun politieke positie, hun ideologie of cultuurkritiek. De verbanden zijn onuitputtelijk, want vanuit die ideeën kun je alle kanten uit. Vandaar ook de biografische opzet. Dat heeft een praktisch doel, namelijk dat iemand die alleen iets over Huizinga wou lezen bij mij terecht kan. Maar daarnaast biedt zo'n biografische aanpak ook een uitgangspunt van waaruit je al die verbanden kunt leggen.

- Een van de hoofdgedachten van uw boek is dat het door Fruin verwoordde ideaal van de onpartijdigheid van de historicus onhoudbaar blijkt te zijn. De eerste die Fruin's opvattingen verwerpt is de totaal vergeten Bussemaker in zijn oratie uit 1905. U ontruikt Bussemaker aan de vergetelheid, noemt zijn rede 'magistraal', maar schrijft merkwaardig genoeg niets over zijn persoonlijke achtergronden, terwijl u wel steeds het belang van dat laatste benadrukt.

- Het probleem is dat er vrijwel geen archiefmateriaal over Bussemaker bestaat. Het was een teruggetrokken man, die wel een groot prestige als docent had, maar die slechts een onbeduidende privécorrespondentie heeft achtergelaten. Het was iemand die zeer goed op de hoogte was van wat er zich op het geschiedtheoretische vlak in het buitenland afspeelde, en daar ook graag over sprak. Nu is het zo dat het liberalisme vanaf 1890 grote klappen te verduren kreeg. Bussemaker, die evenals Blok conservatief-liberaal was, onderkende de problemen, en waar Blok in conservatisme bleef steken, stelde Bussemaker zich meer open voor culturele ontwikkelingen als de Bewegingen van Tachtig en Negentig, en de kritiek op het onpartijdigheidsstreven. De bezwaren tegen de liberale geschiedschrijving die Bussemaker had werden overgenomen en verhevigd door mensen als Kernkamp, Brugmans en Colenbrander, die ik in het hoofdstuk na dat over Blok behandel. Het is dus jammer dat er weinig over Bussemaker te vinden was, maar ik denk dat ik dat stilistisch gezien goed opgelost heb door hem in de laatste paragraaf van het hoofdstuk over Blok te behandelen. Het is een fraaie overgangsfiguur, en

als dramatische wending is het misschien ook mooi dat hij tamelijk jong gestorven is.

- *De kritiek van Den Boer kwam zojuist al ter sprake. Hij schreef in het NRC: 'Kritiek op het beeld dat Tollebeek met zoveel talent en ijver heeft geschilderd, is in wezen kritiek op onze historiografische traditie - op de canonvorming die heeft plaatsgevonden. Deze canonieke beeldvorming is nu duidelijker dan ooit zichtbaar gemaakt. De beeldenstorm kan beginnen'. Is er wat u betreft reden tot een beeldenstorm?*

- Ik ben natuurlijk zeer vereerd dat Den Boer zo'n belang aan mijn boek hecht. Maar wat hij eigenlijk bedoelt is dat door mijn keuze voor die negen top-historici er een vertekening optreedt. Hij meent dat door mijn aanpak andere belangrijke historici die nu al vergeten zijn helemaal uit het zicht zullen verdwijnen. Dat is zeker niet mijn bedoeling geweest. Ik heb grote sympathie voor mensen als Enklaar, de mediëvist uit Utrecht, of Enno van Gelder, maar ze pasten niet in het perspectief van dit boek. Als iemand een echt historiografisch boek zou schrijven, meer in de geest van Den Boer, zouden deze twee zeker ter sprake moeten komen. Veel aandacht zou besteed moeten worden aan Posthumus, die zeer belangrijk is geweest voor de opkomst van de sociale- en economische geschiedschrijving. Het zou interessant zijn om zo'n boek te schrijven vanuit een vergelijkend perspectief, tussen Nederland en België bijvoorbeeld.

Ja, een beeldenstorm? Ik denk niet dat het vanuit het gezichtspunt van mijn boek nodig is. En vanuit Den Boer's perspectief is zo'n beeldenstorm nog niet mogelijk: er is immers nog geen canon gevormd.

- *Bommeljé lijkt in zijn bespreking van Krul's dissertatie over Huizinga al vooruit te lopen op die beeldenstorm. Wordt Huizinga overschat?*

- Nee. Bommeljé heeft één zinnetje dat zeer opvallend is. Hij schrijft dat Huizinga de meest interessante, maar niet de beste historicus is. Ik denk dat Huizinga de enige historicus is van Nederland, in die zin dat hij de enige is geweest die het verleden heeft bestudeerd met de intentie het *op zich* te leren kennen. Andere historici als Romein, maar ook Geyl gingen meer finalistisch te werk. Een overschatting van Huizinga? Ik denk dat hij de grootste Nederlandse historicus is, en ongetwijfeld een figuur van wereldformaat. Maar niet alles wat hij geschreven heeft is natuurlijk overeind blijven staan. *Homo Ludens*, daar kan ik niets mee, en in de jaren '30 is heel wat betere cultuurkritiek geschreven als *In de schaduwen van morgen*. Het gevaar van zo'n groot figuur als Huizinga is natuurlijk dat je ál zijn werk groot gaat achten, en elk draadje gaat zitten uitpluizen. Ik denk dat Bommeljé daarom een beetje geprikkeld is geweest door het boek van Wessel Krul, waar bijvoorbeeld in het eerste hoofdstuk de afkomst van Huizinga erg wordt uitgespit. Het probleem voor Krul is natuurlijk dat iedereen die biografie had verwacht. Krul's essays zijn erg goed gedocumenteerd, mooi geschreven, en bevatten een aantal nieuwe gezichtspunten, maar ik denk dat hij Huizinga teveel naar het mystieke trekt. In de titel, *Historicus tegen de tijd*, wordt gesuggereerd dat Huizinga de geschiedenis achter zich heeft gelaten om een soort mystieke

beschouwing van de waarheid te geven. Ik ben het daar niet mee eens. In geen van de essays in Krul's boek wordt die stelling echt uitgewerkt, en daarom is het voor andere onderzoekers ook moeilijk om hierover met Krul te debatteren. Het zou goed zijn als hij die visie van 'historicus tegen de tijd' in een apart artikel uitwerkte. Dus met alle respect voor Krul: wellicht heeft Bommeljé gelijk, en heeft Krul zich iets teveel laten meeslepen. Er is misschien een Huizinga-adoratie...(peinzend), maar hij is ook heel groot. Er moet beslist een biografie van hem komen, de Nederlandse cultuur is dat aan zichzelf verplicht.

- *Wat bij de lezing van uw boek opvalt is dat niet alleen Huizinga, maar ook veel andere historici van wie je dat veel minder zou verwachten, zo'n nadruk leggen op het belang van de esthetiek in de geschiedschrijving. Is voor een aantal van hen die theorie geen 'overcompensatie' voor het feit dat ze zeer feitelijk schreven?*

- Als de geschiedtheorie los gemaakt werd van de praktijk, had dat een bepaalde functie. Vaak was dat niet zozeer het legitimeren van het eigen werk, maar veel meer het uitsluiten van andere vormen van geschiedschrijving. Het heeft er ook mee te maken dat ideeën vaak na verloop van tijd een eigen leven gaan leiden, los van de praktijk: je ziet dat bijvoorbeeld bij Blok of Romein. Dat er een discrepantie tussen theorie en praktijk bestaat is ook tamelijk karakteristiek in de wetenschapsfilosofie. Een moraalfilosoof die nadenkt over een moraal zal er zelf ook lang niet altijd naar leven. En overcompensatie? Misschien vind je dat bij Romein, die hier psychologisch gezien enigszins verwrongen mee omging, maar die na 1945 wel een aantal pogingen heeft gedaan om zijn ideeën in de praktijk te brengen. Ik denk dus niet dat wat dit betreft de discrepantie tussen theorie en praktijk opvallend is, en ben eerder geneigd de band tussen deze twee te benadrukken.

- *Is die nadruk op het esthetische element in de geschiedschrijving een typisch Nederlands verschijnsel?*

- Ik denk het niet. Je ziet het bijvoorbeeld in andere landen als Frankrijk en in bepaalde tijden - in het *fin-de-siècle* speelt het overal een rol. Veel boeiender is het om te kijken naar het taalgebruik en de metaforen in de theoretische overwegingen van historici. Tussen 1895 en 1914, de periode die voor mijn onderwerp eigenlijk het meest interessant is, formuleren mensen als Colenbrander en Kernkamp drie belangrijke bezwaren tegen de traditionele geschiedschrijving. Ten eerste is ze te mat, er wordt te weinig gepolemiseerd. Ten tweede is ze wereldvreemd en wordt er te weinig contemporaine geschiedschrijving bedreven. En ten derde gaat ze gebukt onder een soort zware feitelijkheid. Nu, als je deze klachten om zou zetten in een ander taalgebruik wordt er een vrouw, Clio, beschreven, die mat en wereldvreemd is, en die niet goed reageert op prikkels van de buitenwereld. Je kunt haar dus vergelijken met Eline Vere van Couperus. Ik vind dit een hele interessante gedachte, en het is jammer dat ik in mijn boek niet meer aandacht heb gehad voor een dergelijke esthetische aanpak.

- Er lijken opvallende overeenkomsten te zijn tussen de kritiek op het historisch bedrijf rond 1900 en de kritiek nu.

- Die zijn er zeker. Naast veel kritiek van vakhistorici op de te sterke bureaucratisering zie je ook meer inhoudelijke kritiek van jonge historici, studenten en journalisten. Kritiek op -alweer- de matheid, de wereldvreemdheid en het gebrek aan synthese. Je ziet ook opvallende parallellen tussen de oplossingen die worden aangedragen. Rond 1900 probeerde men de matheid te bestrijden door meer het vitale element in de geschiedschrijving te benadrukken, en meer te polemiseren. Tegenwoordig probeert men door het plaatsen van discussiestukken in de vaktijdschriften het debat te stimuleren. De wereldvreemdheid probeerde men begin deze eeuw te bestrijden door te beginnen met sociale en economische geschiedschrijving en, heel opvallend, de algemene en contemporaine geschiedschrijving. Nu probeert men dit probleem op te lossen door middel van nieuwe disciplines als de mentaliteitsgeschiedenis, de *history from below*, geschiedenis van de Europese expansie en -ook weer- contemporaine geschiedenis. Het gebrek aan synthese trachtte men te bestrijden door het esthetische element in de geschiedschrijving te benadrukken. Dat zie je ook nu weer. Daarnaast wordt het probleem opgevangen door nieuwe koepeldisciplines zoals maatschappijgeschiedenis en cultuurgeschiedenis-nieuwe-stijl. Door het leggen van specifieke verbanden in de sfeer van de 'levensstijl' probeert men de bezwaren van de hyper-specialisatie op te vangen.

Ik denk dat veel van de kritiek ook klopt, hoewel een deel ervan overdreven is. Het is met het debat in Nederland niet zo slecht gesteld als in België. En dat de Nederlandse geschiedschrijving niet zou beantwoorden aan de internationale standaard? Op sommige gebieden wel, andere niet. Je kunt natuurlijk niet verwachten dat je op alle terreinen met de Amerikanen, Duitsers, Fransen en Engelsen kunt meekomen. En wat betreft het gebrek aan synthese, tja, ik zag in het repertorium van Bos dat er in 1989 7000 artikelen en boeken over de Nederlandse geschiedenis verschenen zijn, dat zijn er 20 per dag. Daar word je moedeloos van, het is gewoon te veel, en vaak zo gespecialiseerd. Veel van die detailstudies hebben het probleem dat ze het aantrekkelijke van detailstudies verliezen, omdat het een soort invuloefeningen worden, die niet relevant, niet interessant en ongeïnspireerd zijn. In principe voel ik erg veel voor detailonderzoek, omdat, als je het goed doet, je een detail op een dusdanig niveau bespreekt dat het universeel wordt. En je hebt het grote voordeel van het directe contact met het verleden, de hele historische sensatie. Het gebrek aan synthese is overigens geen specifiek Nederlands probleem; je ziet het overal, ook in Frankrijk. Wat wij kennen zijn de dikke boeken van Duby of Le Goff, maar ook in Frankrijk gebeurt veel ongeïnspireerd onderzoek.

- Zoals u eerder al opmerkte komt u in uw boek niet met eigen geschiedsfilosofische opvattingen. Alleen in het slothoofdstuk formuleert u een aantal eigen gedachten. Stel dat over 100 jaar een historicus een studie aan Jo Tollebeek en de Toga van Fruin wijdt, welke relaties zou hij dan leggen tussen onze tijd, uw boek en u?

- Je laat je natuurlijk inspireren als je een boek schrijft. Ik heb veel van Foucault gelezen. Ik voel veel voor zijn methode om geschiedenis te schrijven: het zoeken naar de gevechten achter de ideeën. Daarnaast voel ik me erg aangesproken door neo-historistische theorieën. In het laatste hoofdstuk maak ik daarom een onderscheid tussen de *histoire présent* -het bestuderen van de geschiedenis omwille van het heden- en de *histoire passé* -de geschiedschrijving omwille van het verleden. Het grootste gevaar voor de geschiedschrijving is het anachronisme, het finalisme, het vanuit het heden een lijn terugprojecteren in het verleden. Een goede historicus is een soort historicist, en benadrukt het vreemde in het verleden. Ik denk dat dat tegenwoordig veel te weinig gebeurt, en dat het gevaar waar Nietzsche voor waarschuwde, namelijk dat het verleden doodgraver van het heden wordt, nu omgekeerd is: het heden wordt de doodgraver van het verleden, tenminste van het *verre* verleden. Negentig procent van de studenten beoefent nieuwste of eigentijdse geschiedenis, en hele tijdvakken als oudheid of middeleeuwen verdwijnen uit het zicht. Je moet geen geschiedenis gaan studeren om het heden te begrijpen. Het is lulkoek om de middeleeuwse stadsstructuur te bestuderen om iets zinnigs over onze huidige democratie te kunnen zeggen, je kunt veel beter een sociologische analyse uitvoeren of politicologie gaan studeren dan op die manier geschiedenis te bedrijven. Ik denk dat een historicus, net als een anthropoloog, het eigene van een cultuur moet benadrukken. Ik heb in mijn boek de ideeën vanuit hun eigen tijd proberen te begrijpen, en niet uitsluitend als voorlopers van de huidige geschiedfilosofieën. Natuurlijk loopt er een rode draad door *De toga van Fruin*, vandaar ook de titel. Ik heb echter zoveel mogelijk geprobeerd anachronismen uit het boek te weren, en niet bijvoorbeeld Fruin's onpartijdigheidsgedachte te bekritisieren. Natuurlijk is die gedachte onhoudbaar, maar het verleden met hedendaagse opvattingen te lijf gaan is egoïstisch en volstrekt oninteressant. Je zou je een breuk kunnen lachen als je bijvoorbeeld 17e eeuwse opvattingen over waanzin leest.

Vandaar mijn grote bewondering voor Huizinga, die het gevaar van het anachronisme het beste aanvoelde, die constant bang was het verleden als te modern voor te stellen, en die steeds probeerde het eigene van het verleden te benadrukken. Je vormt jezelf als historicus het best door goede voorbeelden te lezen, denk ik. Je moet natuurlijk Huizinga lezen, of Burckhardt, Starobinski, Bloch, Darnton, Voltaire, of zelfs iemand als Von Treitschke. Je leert denk ik meer van het lezen van dit soort werk dan van het uitsluitend bijhouden van wetenschappelijke studies die nu verschijnen.

- *De historicus heeft volgens u duidelijk een eigen taak.*

- Als we ons als beroepsgroep en als intellectuelen willen handhaven en een band willen blijven houden met het publiek, dan moeten we niet toegeven aan de druk van de overheid, die alleen maar wil dat we marktgericht onderzoek doen. Ik denk dat dat gevaarlijk is. Als je geld wil krijgen voor onderzoek moet je je aanvraag in een soort *newspeak* schrijven, met woorden als 'efficiency' en 'rendement'. Misschien krijg je daar drie keer geld mee, maar ben je de vierde keer geen historicus meer, maar socioloog. Sociologen, politicologen en criminologen kunnen veel beter dan wij het heden verklaren. Ik denk dat de geschiedenis wat dat betreft overschat wordt. Wij moeten de

eigenheid van het verleden benadrukken, en proberen zicht te krijgen op de werkelijkheid, net zoals een dichter dat doet. Die gaat het ook niet om het beter begrijpen van zijn eigen tijd, maar om een meer universele dimensie. Ik geloof niet dat historici kunstenaars zijn, maar ik geloof wel dat geschiedschrijving behoort tot dezelfde categorie als kunstgeschiedenis, antropologie of poëzie, omdat het zich ook met universele zaken bezighoudt. Geschiedschrijving heeft een cultuurwaarde die groter is dan het begrijpen van de eigen samenleving.

- *Uw pleidooi voor de histoire passé, de bestudering van het verleden omwille van het verleden, is door bijvoorbeeld Van Berkel in Spiegel Historiae in vriendelijke bewoordingen weggehoond.*

- Ik houd daar zeer sterk aan vast. Natuurlijk is een historicus op het praktische niveau wel gebonden aan zijn eigen tijd, maar dat wil niet zeggen dat het onmogelijk is om open te staan voor andere culturen. *Alles* begrijpen lukt natuurlijk nooit helemaal. Er zijn zoveel zaken in bijvoorbeeld de 17e eeuw die wij niet meer kunnen bevatten, of die we niet eens meer zien. Sommige details zien wij niet meer. Zulke dingen gaan verloren - er gaat zoveel verloren in de geschiedenis. Ik begrijp natuurlijk ook wel dat je nooit alles van de 17e eeuw zult begrijpen, maar je kunt er tenminste wel naar streven. Als historici blijven volhouden dat het heden alleen uit het verleden begrepen kan worden vallen ze uiteindelijk toch door de mand. Evenmin moet je het verleden bestuderen om het heden te veranderen. Ik sta volkomen achter de emancipatie van veel groepen, maar ik denk dat je die emancipatie beter kunt bereiken door het voeren van directe politieke actie of het schrijven van romans, dan door het bedrijven van bijvoorbeeld vrouwen geschiedenis. Dat kan heel interessant zijn, maar ik denk dat je dat beter vanuit het *histoire passé*-perspectief kunt doen, dan met het oog op het veranderen van het heden.

- *U onderschrijft Kossmann's stelling dat de laat-20e eeuwse historicus kiest voor een anti-finalistische en ironische benadering van het verleden?*

- Zonder meer. Zo'n possibilistische benadering vraagt natuurlijk wel een grote stilistische vaardigheid. Iemand als Kossmann is een groot intellectueel en een groot stilist, en kan zich als nestor van de Nederlandse geschiedschrijving natuurlijk makkelijk een ironische houding aanmeten. Dat past niet bij iedereen. Ik houd mijn hart vast als elke historicus op een ironische manier geschiedenis zou gaan schrijven.

Ik voel ook veel voor wat Ankersmit zegt, hoewel ik niet zover met het postmodernisme mee zou willen gaan als hij. Ik ben ook niet zo geneigd de geschiedenis naar de literatuur te halen, ik geloof dat dat twee verschillende dingen zijn. Waarin ik Ankersmit -en ook Peter Gay- heel goed kan volgen is de gedachte dat een historicus zich bedient van stijlfiguren, en dat *manner* en *matter* samengaan. Maar ik geloof wel dat een historicus moet streven naar realisme, naar een weergave van de feiten, zelfs al is dat een illusie. Dat is het eigene en ook het plezierige van de geschiedenis. Als je in de archieven zit ervaar je echt de historische sensatie zoals Huizinga die beschreven heeft.

Je zit in het archief en je voelt die brief, je weet dat hij die zelf geschreven heeft. Ik denk dat het contact met de bronnen zeer, zeer belangrijk is. Als je het eigene van het verleden wilt beschrijven is dat natuurlijk ook een stilistische uitdaging. Je moet aandacht hebben voor het feit dat je een andere wereld beschrijft, maar tegelijkertijd moet je je voor je lezers begrijpelijk uitdrukken door middel van hedendaagse concepten. Je kunt niet buiten de taal die je nu hebt.

- Zou u als beoefenaar van de intellectuele geschieden niet graag de gangbare onderbouw-bovenbouw structuur van veel geschiedschrijving, waarin bij de beschrijving van een periode eerst naar de economische omstandigheden en pas daarna naar de cultuur wordt gekeken, willen omdraaien? Bestaat er volgens u zoiets als het primaat van de idee?

- Ik zou het niet willen omdraaien, maar ik geloof wel dat cultuur een eigen dynamiek heeft. Er zijn natuurlijk banden tussen 'onderbouw' en 'bovenbouw'. Achter Fruin zie je wel degelijk de liberale bourgeoisie staan, maar ik geloof niet dat je de cultuur uitsluitend vanuit de economie kunt verklaren. Het is denk ik een totalitaire aberratie om alles met alles in verband te brengen. Cultuur heeft zijn eigen dynamiek, en kan loskomen van de economische structuur. Dat is juist het meest interessant: ideeën die een eigen leven gaan leiden. Dat is ook eigenlijk het thema van Huizinga's *Herfsttij*: een cultuur die loskomt van de realiteit, de zucht van ridders naar een schoner leven, los van wat er zich in de werkelijkheid afspeelde. Kortom, ik geloof dus niet dat je alles met elkaar in relatie kan brengen.

- In het laatste deel van uw boek, waarin u uw eigen opvattingen uiteenzet, brengt u de spinozistische metafysica ter sprake. Wordt daarin niet juist alles met elkaar in verband gebracht?

- Het is een beeld dat ik gebruik om het onderscheid tussen de *histoire présent* en de *histoire passé* te verhelderen. Ik zou niet graag willen dat die *histoire passé* in een soort mystiek, mythisch vaarwater terechtkomt, een soort boventijdelijke of bovenruimtelijke werkelijkheid wordt, die je als historicus moet proberen te begrijpen. Ik denk dat Spinoza het goed heeft uitgedrukt: een algemene substantie die zich uit in verschillende *modi*, en via die *modi* krijg je zicht op de substantie. Ik denk dat dat een hele goede beschrijving is van wat je als historicus, antropoloog, kunstenaar of reiziger doet.

Het is treurig hoe veel reizigers zich opstellen. Een jaar of 10 geleden ben ik met een groepsreis mee geweest naar Portugal. De gids zei tijdens de rondleidingen steeds: 'Kijk, dat is in België ook zo'. Dat is het érgste wat je kan overkomen. Je probeert je te verdiepen in een andere cultuur, en je wordt voortdurend herinnerd aan de overeenkomsten.